

Gabriel, Jiří; Holý, Ivan

Náboženství v životě obyvatel

In: Frolec, Václav. *Horní Věstonice : společenské a kulturní proměny jihomoravské vesnice*. Vyd. 1. V Brně: Univerzita J.E. Purkyně, 1984, pp. [387]-397

Stable URL (handle): <https://hdl.handle.net/11222.digilib/121917>

Access Date: 28. 11. 2024

Version: 20220831

Terms of use: Digital Library of the Faculty of Arts, Masaryk University provides access to digitized documents strictly for personal use, unless otherwise specified.

X. NÁBOŽENSTVÍ V ŽIVOTĚ OBYVATEL

Jiří Gabriel - Ivan Holý

Bylo by sotva možné mluvit o komplexním obrazu současných Horních Věstonic, kdyby v něm chyběla alespoň základní informace o tom, jaký mají jejich obyvatelé vztah k náboženství, resp. jakou úlohu hraje náboženství v jejich životě.

Náboženství mělo na našem venkově poměrně velký vliv: Provázelo člověka po celý jeho život, ovlivňovalo jeho myšlení a jednání v oblasti soukromé i veřejné. Marxistická filozofie a věda o náboženství objasnily podstatu náboženství, jeho sociální, gnoseologické a psychologické kořeny; ukázaly rovněž příčiny jeho rozšíření a jeho společenskou funkci.

V novodobých společnostech, zvláště výrazně pak v podmínkách společnosti socialistické, se faktické působení náboženství (a náboženských organizací) postupně oslabuje; moderní společnost se sekularizuje. Dochází k proměnám náboženství i religiozity; mění se povaha přijímaných náboženských představ a praktikovaného náboženského jednání, rozšíření a intenzita religiozity.

Náš obraz o místě náboženství v životě obyvatel Horních Věstonic vychází především z dat o tzv. vnější religiozitě a z informací, které jsme získali prostřednictvím odpovědí občanů na šest otázek, jež byly součástí standardizovaného interview o trávení volného času (viz kapitolu Volný čas obyvatel). Z archívních materiálů jsme měli k dispozici knihy kostelních účtů (okresní archív v Mikulově), z publikovaných prací Vlastivědu moravskou – Břeclavsko (Brno 1969).

Nositelé náboženství jsou vždy konkrétní lidé, a proto také nové osídlení Horních Věstonic po druhé světové válce znamená i předěl v náboženském životě obce. Noví obyvatelé se s náboženskou minulostí Věstonic setkávali jen potud, pokud tu zanechala hmotné svědky: jako jinde na venkově, šlo vedle drobnějších památek (božích muk, křížů) především o římskokatolický kostel, architektonickou dominantu obce.

Hornověstonický kostel pochází z třetí čtvrtiny 18. století; konsekrován byl v roce 1774. Jde o jednoduší stavbu rokokového slohu, se sakristií v prodloužené ose kněžiště a se čtyřbokou věží představenou západnímu průčelí. Loď kostela je zakle-

nuta českou plackou; věž je zakončena dvakrát krouženou helmicí a má dva zvony odlité už v letech 1615 a 1660.

Patrony místních věřících se stali tři svatí – ochránci proti moru: Rozálie, Šebestián a Rochus (byla jim zasvěcena už kaple, která stávala u věstonické silnice). Kostel má dnes dva oltáře. Obraz na hlavním oltáři představuje Nejsvětější Trojici. Po stranách oltáře jsou sochy dvou mužských patronů, sv. Rozálii připomíná ležící soška ve vitrině na hlavním oltáři. Umělecky cenná je renesanční mramorová křtitelnice z konce 16. století; český nápis na křtitelnici je citát z 3. kapitoly evangelia sv. Jana: „Nenarodí-li se kdo z vody a Ducha svatého, nemůže vejít do království božího“.

V roce 1974 byl kostel nově omítnut, k renovačním zásahům v interiéru zatím nedošlo. V současné době se tu konají bohoslužby v neděli a dvakrát týdně ve všední dny.

Z hlediska vnějších podmínek pro náboženský život je též důležité, že fara v Horních Věstonicích je nepřetržitě obsazena od prvních poválečných let; od roku 1945 do roku 1976 se tu vystřídali tři duchovní správci. (Samostatný farní úřad je v obci od roku 1869, od roku 1780 zde byla lokální kuracie. K faře patřivaly tři vi-

nice, lisovna a vinný sklep; poslední farní pozemky přešly do místního JZD v roce 1950.) V současné době spadají pod hornověstonickou faru také Dolní Věstonice a Strachotín. Místní matriky, vedené od roku 1640, byly v souladu s církevními zákony z roku 1949 k 31. 12. 1949 uzavřeny a předány národnímu výboru nového matričního obvodu v Dolních Věstonicích.

Vedle věstonického kostela a farní budovy jsou v seznamu památek na Krajském středisku státní památkové péče a ochrany přírody v Brně registrovány ještě socha sv. Floriána z roku 1770 (na návsi) a boží muka architektonicky náročnějšího typu z 18. století (u křižovatky silnic do Mikulova a do Perné).

Údaje o praktikovaném náboženství v Horních Věstonicích ukazují, že občané zúčastňující se veřejného náboženského života se hlásí k římskému katolicismu. Jen několik málo věřících se považuje za členy Českobratrské církve evangelické (nejbližší kazatelská stanice v Mikulově patří k břeclavské farnosti).

V prvních poválečných letech někteří katoličtí věřící spojovali své náboženské přesvědčení s členstvím v lidové straně (ve volbách v roce 1946 zde tato strana získala 69 hlasů a tím i druhé místo za KSČ).

Postavení římskokatolické církve v Horních Věstonicích, a do jisté míry i vztah věřících k náboženské organizaci, naznačují údaje knih kostelních účtů z let 1946–1949 o příjmech farnosti z milodarů, vybírání zvonečkem, obětí a štolových podílů. (Pro stovnění zaznamenáváme i výdaje

[219] farnosti.) V posledních letech se příjmy (hlavně z milodarů a vybírání zvonečkem) udržují zhruba na výši z roku 1959.

Příjmy a vydání v letech 1946–1952 (před měnovou reformou)

Rok	1946	1947	1948	1949	1950	1951	1952
Příjem	20 900	29 200	19 700	24 300	19 900	12 500	12 700 Kčs
Vydání	25 600	25 500	17 400	32 000	18 700	11 300	14 600 Kčs

Příjmy a vydání v letech 1953–1959

Rok.	1953	1954	1955	1956	1957	1958	1959
Příjem	5800	5300	2200	3300	4100	3000	3100 Kčs
Vydání	5500	5300	2900	3200	4100	3000	3100 Kčs

[392]

V úvaze o rozšíření religiozity v Horních Věstonicích vycházíme především z dat o účasti lidí na církví organizovaných náboženských obřadech. Nejobvyklejší formou veřejného náboženského (církevního) života jsou nedělní bohoslužby (mše). Ty v Horních Věstonicích v současné době navštěvuje průměrně 50 lidí, tj. asi desetina všech obyvatel obce. Účast na bohoslužbách silně klesá ve všední dny (5–10 věřících) a mírně stoupá o hlavních církevních svátcích (kdy do kostela přicházejí i „přespolní“ návštěvníci zdejších občanů). [220]

Tento hrubý obraz částečně doplňují údaje ze zmíněného rozhovoru s ekonomicky činnými obyvateli Věstonic: První dvě z „náboženských“ otázek se totiž týkaly jejich dřívější a nynější účasti na nedělních bohoslužbách.

Ze souboru 186 osob (86 mužů, 100 žen) 7 respondentů uvedlo, že v neděli chodívají do kostela „pravidelně“, 15 „občas“ a 13 „o velkých svátcích“. Zahrneme-li všechny do skupiny lidí, kteří chodívají na bohoslužby, dostaneme asi pětinu všech dotázaných, tj. ekonomicky aktivních obyvatel obce. Můžeme tudíž předpokládat, že více než dvě třetiny všech pravidelných účastníků nedělních mší v Horních Věstonicích jsou věřící, kteří nepatří do souboru ekonomicky činných občanů. I zde se potvrzuje, že bohoslužeb se zúčastňují především starší lidé a ženy v domácnosti.

Církevních sňatků bylo v roce 1975 v Horních Věstonicích pět (z celkového počtu 11), pokřtěno bylo 11 dětí (několik z nich se narodilo v roce 1974). Církevních

pohřbů tu bylo šest (z devíti). Při srovnání s předchozími roky se ve všech těchto ukazatelích vnější religiozity projevuje mírně klesající tendence. Katolické noviny mají v Horních Věstonicích 14 předplatitelů.

Už několik roků není žádný z hornověstonických školáků přihlášen do školního vyučování náboženství. Při vyhodnocování odpovědí na otázku *Posíláte své dítě do náboženství?* se ukázalo, že někteří respondenti ji pojali obecněji a odpověděli na ni kladně i v tom případě, když se sami snaží o náboženskou výchovu svých dětí a posílají je do kostela. Deset takových odpovědí koresponduje s průměrným počtem dětí, jež se v Horních Věstonicích účastní nedělních mší.

Jeden z výzkumů v Horních Věstonicích ukázal, že v bytech zdejších občanů mají ještě své místo i obrazy s náboženskými motivy a křucifixy. Tyto předměty byly v dřívějších dobách jedním z výrazů náboženského smýšlení jejich majitelů, dnes se ovšem i ve venkovském prostředí setkáváme s tím, že do popředí stále výrazněji vystupují jejich původně druhotné funkce, např. estetická, památková aj. Tak je třeba posuzovat i následující zjištění (zajímavá především z hlediska kulturního): Artefakty s náboženskou tematikou se vyskytují ve více než polovině zkoumaných domů (63 stavení ze 101). Nejčastěji jde o obraz Panny Marie s Ježíškem, popřípadě o jiný „svatý obrázek“;

[221] většinou jsou to umělecky bezcenné barvotisky z produkce Katolické charity. Mariánské obrazy bývají zpravidla v ložnici, výjimečně v obývacím pokoji, jiné obrazy (např. tzv. požeňání) bývají i v kuchyni nebo v předsíni. Křucifix bývá nejčastěji v kuchyni, méně v ložnici nebo v obývacím pokoji. Téměř ve všech případech je kříž spojován s náboženským obrazem. Dva kříže v jednom domě se vyskytují jen ve třech případech. Křucifixy jsou častěji v domácnostech starších lidí, více než polovina obrazů madon je však v bytech lidí produktivního věku.

V následujících odstavcích se pokusíme dosavadní charakteristiku rozšíření religiozity v Horních Věstonicích doplnit poznámkami k údajům z několikrát už zmíněného rozhovoru. Vedle už uvedených otázek (návštěvnost nedělních bohoslužeb dříve a nyní; účast dětí na vyučování náboženství) odpovídali ekonomicky činní obyvatelé Horních Věstonic ještě na otázky *Myslíte, že víra v boha lidem pomáhá?* a *Myslíte si, že je správné, když se náboženství, třeba na přednáškách, kritizuje?*

Seřadíme-li sestupně odpovědi 186 respondentů na všechny tyto otázky, dostaneme následující četnosti:

- (1) 150 – nechodí do kostela (81 %);
- (2) 90 – má za to, že víra v boha nikomu nepomáhá (49 %);
- (3) 84 – nikdy nechodil v neděli do kostela (45 %);

[394]

- (4) 74 – dříve (asi tak před deseti lety) chodil v neděli do kostela častěji (40 %);
- (5) 58 – má za to, že víra v boha „pomáhá jak komu“ (31 %);
- (6) 37 – má za to, že víra v boha pomáhá (20 %);
- (7) 28 – chodí v neděli do kostela občas nebo o velkých svátcích (15 %);
- (8) 7 – chodí v neděli do kostela pravidelně (3,8 %);
- (9) 5 – nyní chodí v neděli do kostela častěji než dříve (2,7 %).

(Odpovědi na otázku *Posíláte své dítě do náboženství?* tu neregistrujeme, a to z důvodu uvedeného na straně 394. Chtěli bychom však alespoň konstatovat, že kladně na ni odpovědělo 12 % respondentů, kteří mají děti v odpovídajícím věku. Na otázku *Kdybyste měl děti ve školním věku, posílal byste je do náboženství?* bylo z 93 odpovědí kladných 23; odpověď „možná ano, možná ne“ dalo 13 respondentů).

Budeme-li považovat odpovědi na řádcích (1)–(4) za výraz ne-náboženského chování (výrazu „chování“ dáváme přednost před „přesvědčením“), a odpovědi na řádcích (6)–(9) za výraz náboženského chování, pak lze tvrdit, že ekonomicky aktivní obyvatelé Horních Věstonic se chovají spíše ne-nábožensky.

Skupina lidí ekonomicky činných, kteří uvedli, že chodívají v neděli do kostela (ať už pravidelně či občas), tvoří 12 mužů a 23 žen. Na klesající návštěvnost nedělních mší ukazuje skutečnost, že nejen většina těchto dnešních účastníků bohoslužeb chodívá dříve do kostela častěji, ale i to, že třetina z těch ekonomicky činných lidí, kteří dnes do kostela nechodí, se dříve nedělních bohoslužeb pravidelně nebo občas zúčastňovala. Zajímavé přitom je, že ve skupině 31 osob, jež dříve chodily do kostela „o hodně častěji“, je 24 žen a jen 7 mužů.

Ze 79 respondentů – pracovníků JZD jich chodívá do kostela (pravidelně, občas nebo o svátcích) asi čtvrtina, ze 104 občanů zaměstnaných mimo JZD asi šestina. Z dotázaných, kteří uvedli, že dříve chodili do kostela častěji, pracuje větší část v JZD, a to převážně v rostlinné výrobě.

Podle dosaženého stupně vzdělání jsou účastníci bohoslužeb ze souboru ekonomicky aktivních obyvatel Horních Věstonic rozčleněni takto: Neukončené základní vzdělání a bez vyučení – 3, ukončené základní vzdělání bez vyučení, resp. neukončené základní vzdělání s vyučením – 21, ukončené základní vzdělání s vyučením – 6, nižší střední škola – 1, střední škola s maturitou, resp. vysoká škola – 2. Ve všech těchto kategoriích se projevil i zmíněný už pokles návštěvnosti nedělních bohoslužeb: Z 11 respondentů s neukončeným základním vzděláním a bez vyučení uvádí 7, že chodili do kostela častěji, z 90 respondentů s ukončeným základním vzděláním a bez vyučení (resp. s neukončeným základním vzděláním a vyučením) – 43, ze 77 respondentů s ukončeným základním vzděláním a s vyučením – 19, z 28 respondentů-středoškoláků – 5. Ve všech vzdělanostních skupinách jsou i lidé, kteří do

[222]

kostela nechodili nikdy (menší část představují jen ve skupinách uváděných zde na prvním a druhém místě).

Ve skupině lidí navštěvujících nedělní bohoslužby (ze souboru ekonomicky činných obyvatel Horních Věstonic) jsou zastoupeny i všechny věkové kategorie. Ze 66 dotázaných v nejsilnější věkové kohortě (26–35 let) 11 lidí uvedlo, že chodí do kostela pravidelně nebo občas; ze 44 dotázaných ve věkové kohortě od 46 do 55 let se nedělních bohoslužeb účastní rovněž 11 lidí. Ve všech věkových kategoriích se také setkáváme s respondenty, kteří dříve chodili do kostela častěji; poměrně nejvíce se tato odpověď vyskytuje u lidí ve věku od 35 do 45 let.

Úkolem každého zkoumání religiozity je nejenom popsat, do jaké míry se lidé nábožensky chovají, ale také zjistit, jaký je jejich niterný vztah k náboženství a k náboženským organizacím.

V interview s ekonomicky činnými občany Horních Věstonic sledovaly tento cíl poslední dvě „náboženské“ otázky: *Myslíte si, že víra v boha lidem pomáhá? a Myslíte si, že je správné, když se náboženství, třeba na přednáškách, kritizuje?*

Pravidelní návštěvníci nedělních bohoslužeb z daného souboru mají za to, že víra v boha člověku pomáhá. Zdrženlivěji se o této otázce vyjadřují lidé, kteří chodí do kostela občas nebo o velkých svátcích; někteří dokonce připouštějí, že náboženská víra člověku „spíše nepomáhá“. Na druhé straně však více než polovina respondentů, kteří dříve chodili do kostela častěji, soudí, že víra v boha může některým lidem pomáhat. K tomuto názoru se hlásí také téměř polovina těch dotázaných, kteří do kostela nikdy nechodili, a asi 40 % lidí, kteří uvedli, že dnes do kostela nechodí.

Názor, že víra „pomáhá jak komu“, má své zástupce ve všech věkových kohortách. Odpověď „rozhodně ano“ se neobjevuje u respondentů ve věku do 25 let (z 37 odpovědí zní 12 „spíše ne“ a 12 „rozhodně ne“) a ve věku od 36 do 45 let (z 29 odpovědí zní 9 „nejspíše ne“ a 5 „rozhodně ne“). Pokud jde v této souvislosti o vzdělání respondentů, pak odpověď „rozhodně ne“ se neobjevuje jen u kategorie s neukončeným základním vzděláním a odpověď „rozhodně ano“ se neobjevuje jen u kategorie lidí s nižším středním vzděláním. Také v tomto případě se potvrzuje jak to, že vzdělání má vliv na vztah lidí k náboženství (na jeho kritičnost), tak skutečnost, že věřícími bývají i lidé s vyšším a nejvyšším vzděláním.

Poměrně rozšířený názor, že náboženská víra může alespoň některým lidem pomáhat, koresponduje s povahou odpovědi na otázku, jež měla alespoň zčásti zachytit stanovisko respondentů vůči propagaci vědeckého ateismu, zda totiž je správné náboženství kritizovat. Nejčastěji se setkáváme s odpovědí „nevím“ (31 %); dále následují odpovědi „ne“ (30 %), „spíše ne“ (19 %), „spíše ano“ (13 %) a „rozhodně ano“ (7 %). V podstatě stejné rozložení odpovědí dostaneme i tehdy, zkoumáme-li jejich četnost v jednotlivých kategoriích věkových a vzdělanostních (pouze ve skupině s nižším středním vzděláním se na první místo dostává odpověď „spíše ano“ a „nevím“ je až na druhém místě).

Lidé, kteří soudí, že náboženská víra člověku pomáhá, označují ovšem kritiku náboženství za nesprávnou. Dvě výjimky, které se tu v odpovědích objevují, připomínají, že vztah lidí k náboženství – už pro povahu obou členů tohoto vztahu – bývá různě komplikovaný; může jít např. o výraz přesvědčení, že skutečná náboženská víra se v různých „protivenstvích“ osvědčuje a upevňuje. Proti kritice náboženství se vyslovují i mnozí z lidí, kteří sami přestali chodit do kostela, nebo kteří jeho návštěvnost omezili. Souhlasí s ní nejčastěji ti, kdož soudí, že náboženství lidem nepomáhá.

Náš obraz o vztahu obyvatel Horních Věstonic k náboženství je zajisté jen přibližný a neúplný. Při posuzování údajů o vnější religiozitě je třeba brát v úvahu, že k adekvátnímu zhodnocení náboženského chování a smýšlení lidí (stavu religiozity) mohou přispět jen do určité míry. Některé formy náboženské aktivity věřících tu zůstávají nepostíženy, např. soukromé kultovní jednání, stejně jako případná náboženská

motivace jednání lidí v oblasti nenáboženské. Stranou našich zkoumání zůstal i vlastní obsah náboženské víry lidí. [223]

Srovnáme-li data o vnější religiozitě v Horních Věstonicích s rozšířením religiozity v břeclavském okrese (který v tomto směru patří v českých zemích k průměru), můžeme konstatovat, že jde o obec s relativně nižší náboženskostí občanů.

Nebudeme předvídat, co a jak se dříve či později dále změní na vztahu obyvatel Horních Věstonic k náboženství. Obecné prognózy marxistické teorie o budoucnosti náboženství jsou dostatečně známé; známé jsou i předpoklady, s nimiž tyto prognózy počítají.

